

Rafał Wnuk

Od Redakcji

Pamięć i Sprawiedliwość 3/2 (6), 9-11

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Od Redakcji

Problem mniejszości narodowych w Polsce w latach II wojny światowej oraz w okresie PRL pozostaje jednym z najbardziej kontrowersyjnych tematów historii najnowszej. W dyskusjach nad nim biorą udział zarówno profesjonalni badacze, jak i osoby zajmujące się historią hobbystycznie. Sporom tym towarzyszą zazwyczaj gorące emocje. W znacznej mierze wynika to z dziełstwa PRL. Zgodnie z oficjalną wykładnią komunistycznej historiografii włączenie Kresów Wschodnich II RP do Związku Radzieckiego było powszechnie aprobowanym aktem sprawiedliwości dziejowej. Natomiast propaganda PRL za wielkie osiągnięcie, wręcz sukces legitymizujący „nowy ustrój” uznawała to, że Polska Ludowa powstała jako „państwo bez mniejszości narodowych”, zaś dążące do utrzymania odrębności grupy etniczne traktowała w kategoriach istniejących w ramach polskiej kultury narodowej elementów folklorystycznych. Nie może więc dziwić, że w ówczesnej atmosferze zajmowanie się tematyką mniejszości było niezwykle trudne. Oficjalne milczenie sprzyjało utrwalaniu dawnych uprzedzeń i stereotypów. Dopiero w końcu lat osiemdziesiątych XX w. zniknęły przyczyny uniemożliwiające rzetelne badania.

Głównym tematem szóstego numeru „Pamięci i Sprawiedliwości” jest polityka narodowościowa okupantów w okresie II wojny światowej oraz polityka komunistów wobec mniejszości narodowych i etnicznych w latach powojennych. Niemożliwe jest badanie problemów mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce powojennej bez uwzględnienia sytuacji podczas II wojny światowej. Najistotniejsze wydarzenia, które zadecydowały o losie mniejszości, rozegrały się pomiędzy rokiem 1939 a połową lat pięćdziesiątych. Choć lata okupacji i pierwsza dekada PRL to dwa odrębne okresy historyczne, to z punktu widzenia problemu mniejszości stanowią one spójną całość. Dwoistość ta znajduje odzwierciedlenie w układzie tekstów wprowadzających. W pierwszym, zatytułowanym *Niemiecka polityka narodowościowa w okupowanej Polsce w latach 1939–1945*, Bogdan Musiał pokazuje, że okupowana Polska stała się poligonem doświadczalnym i ofiarą narodowosocjalistycznej „polityki wielkiej przestrzeni” zrodzonej z ideologii, według której historia narodów jest zdeterminowaną biologicznie walką o „przestrzeń życiową”. Z kolei Piotr Madajczyk stawia tezę, że od początku istnienia Polski Ludowej do końca lat osiemdziesiątych komunistyczne władze dążyły do całkowitej asymilacji wszystkich mniejszości. Presja asymilacyjna ulegała złagodzeniu jedynie w wyniku kolejnych kryzysów społecznych. W pasjonującej debacie, oprócz autorów artykułów wprowadzających, wzięli udział Grzegorz Motyka, Bożena Szaynok i Eugeniusz Mironowicz.

Dział *Studia* otwiera interesujące opracowanie Marka Wierzbickiego na temat sytuacji Białorusinów pod okupacją sowiecką i niemiecką. W jego interpretacji wydarzenia II wojny światowej całkowicie zburzyły wcześniej istniejący ład społeczny ziem północno-wschodnich II RP i doprowadziły do konfliktu polsko-białoruskiego o podłoże ekonomicznym i klasowym. Píše on: „Wojna zapoczątkowała proces modernizacji społeczności białoruskiej, odchodzenia od tradycyjnego modelu życia, przyniosła także początki innego procesu, który w pełni rozwinął się już po jej zakończeniu, a mianowicie sowietyzacji [...]”. Niezwykle ciekawej

analizy sytuacji Śląska na tle innych ziem wcielonych do Rzeszy dokonał Ryszard Kaczmarek. Uważa on, iż relatywnie liberalna polityka okupanta wynikała nie tylko, jak się zazwyczaj przyjmuje, z przyczyn ekonomicznych, ale była też spowodowana świadomymi decyzjami miejscowych elit niemieckich. Z artykułu Stanisława Jankowiaka poznajemy wiele nowych szczegółów na temat wysiedlenia Niemców z Polski po II wojnie światowej oraz polityki komunistów w stosunku do ludności autochtonicznej, która bezpośrednio po wojnie zdecydowała się pozostać w Polsce. Jan Pisuliński w tekście *Polityka władz wobec społeczności ukraińskiej w latach 1944–1956* dochodzi do wniosku, iż początkowo komuniści zamierzali rozwiązać problem ukraiński drogą wysiedlenia Ukraińców do Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej i asymilacji narodowej. Z czasem jednak polityka wobec nich ewoluowała i doprowadziła, na początku lat pięćdziesiątych, do akceptacji istnienia tej społeczności w Polsce, obwarowanej jednak licznymi zastrzeżeniami. Natomiast Bożena Szaynok w artykule *Komuniści w Polsce (PPR/PZPR) wobec ludności żydowskiej (1945–1953)* stawia tezę, iż mniejsza represyjność ówczesnych władz w stosunku do Żydów niż innych grup narodowościowych wynikała głównie z instrumentalnego traktowania tej społeczności przez komunistów, a przede wszystkim ze starań o stworzenie pozytywnego wizerunku Polski Ludowej wśród opiniotwórczych środowisk międzynarodowych. Autorka nie wyklucza przy tym obecności współczucia, a w niektórych przypadkach kontynuacji przedwojennych tradycji. Dział zamyka tekst Alicji Paczoskiej, stanowiący drobiazgowy opis działań operacyjnych UB i SB wobec działaczy kaszubskich skupionych w okresie międzywojennym wokół pisma „Zrzësz Kaszëbskô”.

Godny szczególnego polecenia jest otwierający *Varia* sensacyjny tekst Doroty Sieprackiej *Mordercy Żydów przed nazistowskim Sądem Specjalnym*. Pokazuje on, jak wielkiemu skomplikowaniu w warunkach okupacji niemieckiej uległy stosunki polsko-żydowskie. W rezultacie ówczesne zachowania wymykają się częstokroć jednoznacznym ocenom moralnym, a zrozumienie postaw jest niemożliwe bez dogłębnej znajomości okupacyjnych realiów. Artykuł Przemysława Piątka powinien być lekturą obowiązkową dla badaczy zajmujących się problematyką zbrodni nazistowskich, komunistycznych i wszystkich krwawych konfliktów etnicznych. Uświadamia on czytelnikowi, że pojęcie „zbrodni przeciwko ludzkości” jest precyzyjnie zdefiniowane i posługiwać się nim należy z zachowaniem największej ostrożności. Frank M. Grelka jest autorem krytycznej analizy polskiej i ukraińskiej historiografii stosunków polsko-ukraińskich w okresie II wojny światowej. Powodem publikacji tego kontrowersyjnego tekstu jest chęć pokazania, na przykładzie historyka niemieckiego, jak polskie i ukraińskie prace mogą być odbierane przez badacza z Europy Zachodniej. W dziale *Recenzje i polemiki* zamieszczamy odpowiedź na ten artykuł autorstwa Pawła Machcewicza i Grzegorza Motyki. Opracowanie Jolanty Hajdasz *Odbiór audycji Rozgłośni Polskiej RWE w Polsce* stanowi próbę oszacowania „słuchalności” tej rozgłośni w kolejnych latach i jej wpływu na światopogląd Polaków. *Varia* zamyka napisany na podstawie akt SB tekst Grzegorza Waligóry na temat okoliczności odejścia Romualda Szeremietiewa z PAX i przystąpienia tego działacza w 1978 r. do ROPCiO.

Z tematem przewodnim numeru korespondują publikowane dokumenty. Aleksandra Namysło opracowała przygotowaną przez funkcjonariuszy UB charakterystykę

stykę żydowskich partii politycznych z 1946 r., zaś Igor Hałagida prezentuje nowe dokumenty dotyczące akcji „Wisła”.

W zamykającym tom dziale *Recenzje i polemiki* omówione zostały trzy książki obcojęzyczne. Znajdujemy tam analizę porównawczą prac Dietera Pohla i Bogdana Musiała na temat zagłady Żydów w dystrykcie lubelskim autorstwa Jacka Wołoszyna oraz szczegółowe omówienie pracy Sune Perssona, pióra Pawła Jaworskiego, przedstawiające wszechstronny obraz akcji humanitarnej Szwedzkiego Czerwonego Krzyża. Pozostałe recenzje dotyczą prac polskich. Jacek Żygadło omawia książkę Jerzego Zajadły poświęconą procesom żołnierzy, oficerów i decydentów politycznych odpowiedzialnych za śmierć uciekinierów, zamordowanych podczas próby wydostania się z NRD, Jerzy Eisler zajął się książką Doroty Skotarczak na temat historii polskiej komedii, zaś Anna Cichocka dokonała krytycznej analizy najnowszej publikacji Krzysztofa Tarki poświęconej polityce zagranicznej Rządu RP na Uchodźstwie.

Rafał Wnuk